

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

G•GLOBAL

Х Астана экономикалық форумы аясындағы
**«ӘЛЕУЕТТІ МҮМКІНДІКТЕР НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖӘНЕ
ӘРТАРАПТАНДЫРУЫН ЖЕДЕЛДЕТУ»**

жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ

II БӨЛІМ

15 маусым 2017ж.

СБОРНИК ТРУДОВ

международной научной конференции молодых ученых
**«УСКОРЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ И ПОВЫШЕНИЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ»**

под эгидой X Астанинского экономического форума

ЧАСТЬ II

15июня 2017г.

PROCEEDINGS

of the international scientific conference of young scholars
**«ACCELERATING DIVERSIFICATION AND IMPROVING THE
COMPETITIVENESS OF KAZAKHSTAN'S NATIONAL ECONOMY BASED
ON POTENTIAL OPPORTUNITIES»**

in the framework of the X Astana Economic Forum

PART II

15 June 2017

Астана, Қазақстан
Astana, Kazakhstan

УДК 330.(063)
ББК 65.01
Ә53

Редакционная коллегия:

Декан Экономического факультета д.э.н., профессор Макыш С.Б.,
Заместитель декана по научной работе, к.э.н., и.о. доцента Бакирбекова А.М.
Заведующий кафедрой «Экономика» к.э.н., и.о. профессора Рахметулина Ж.Б.
Заведующий кафедрой «Финансы» д.э.н., и.о. профессора Садвокасова К.Ж.
Заведующий кафедрой «Учет, аудит и анализ» к.э.н, доцент Алибекова Б.А.
Заведующий кафедрой «Менеджмент» д.э.н., профессор Толысбаев Б.С.
Заведующий кафедрой «Экономическая теория и антимонопольное регулирование» к.э.н., доцент Бабланов Т.К.
Заведующий кафедрой «Туризм» к.э.н., доцент Дуйсембаев А.А., к.э.н., и.о. доцента Мусина К.П.

Ә53 **Әлеуетті мүмкіндіктер негізінде Қазақстанның ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру және әртараптандыруын жеделдету: Жас ғалымдардың халық. ғыл. конф. еңбектер жинағы.** – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2017.
Ускорение диверсификации и повышение конкурентоспособности национальной экономики Казахстана на основе потенциальных возможностей: Сб. материалов межд. науч. конф. молодых ученых. – Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2017.
Proceedings of the international scientific conference of young scholars «Accelerating diversification and improving the competitiveness of Kazakhstan's national economy based on potential opportunities» Astana, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2017.

ISBN 978-9965-31-871-9
ISBN 978-9965-31-869-6

Халықаралық ғылыми конференциясының еңбек жинағында әлеуетті мүмкіндіктер негізінде Қазақстанның ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату және әртараптандыру жеделдетудің және ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату мәселелері қарастырылған.

В сборнике материалов международной научной конференции рассмотрены актуальные вопросы диверсификации национальной экономики Казахстана на основе потенциальных возможностей.

The collection of materials in the international scientific conference considers important issues of Kazakhstan's national economy diversification based on potential opportunities and development of recommendations for improving the competitiveness of the country's economy.

ISBN 978-9965-31-871-9
ISBN 978-9965-31-869-6

УДК 330 (063)

АГРОӨНЕРКӘСІП КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛІН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Сапарбаева С.С., Гурьева И.И., Алибекова Б.А.

Евразийский Национальный Университет им.Л.Н.Гумилёва, г. Астана, Республика Казахстан
e-mail:indira.guryeva@nu.edu.kz

Қазақстан Республикасының Президенті Н.А.Назарбаевтың 2017 жылғы халқына Жолдауындағы мәселелерге қол жеткізу үшін, агроөнеркәсіп кешені өнімдеріне деген сұранысты ескере отырып, ауыл шаруашылығын қазіргі нарықтың сұранысын қанағаттандыратын жан-жақты жаңарту, ауыл шаруашылығына бөлінетін қаржыларды өсіру, егін егетін жер көлемін көбейту, жаңа техника мен технологияларды алу сияқты мәселелері негізгі мақсат және кәсіпорынның қаржылық тәуекелін басқаруға оң ықпалын тигізеді[1].

Нарықтық экономиканың дағдарысы жағдайы және дамыған елдер тәжірибесі ауыл шаруашылық кәсіпорындары тәуекелсіз болмайтынын көрсетеді.

Сондықтан да, кәсіпорын тәуекелдің деңгейін төмендету мен сауықтыру жолдарын білу қажет.

Қазақстанда кәсіпорынның қаржылық тәуекелі екінші деңгейлі коммерциялық банктермен және басқа да қаржылық институттарымен өзара қатынас үрдісінде пайда болады[2].

Көптеген жағдайда, қаржылық тәуекелдердің орын алу себеп салдары төмендегідей: кәсіпорын қарыз қаражаттарының, инвестиция салымдарының, меншікті қаражаттарының ара-қатынастарының дамуы мен көлемінің жоғарылауы, инвесторлар мен кредиторларға тәуекелділік, қаржы қаражаттың әрекетсіздігі және айналымның төмендеуі, бірнеше жобаға бір мезгілде қаражат жұмсауы.

Қаржылық тәуекелді басқару мен оның жолдарын шешуге капитал салыммын таңдаған кезде инвесторлар келесі қағидаттардың талаптары мен ережелеріне көңіл аудару қажет: кәсіпорынның жеке капитал мүмкіндігінен жоғары тәуекелге бармауы, табыс бермейтін әрекеттерге тәуекелді салмау, тәуекелді алдын ала зерттеп, талдау жасап, алдын алу қажет.

Кәсіпорын өзінің шекті тәуекелі бойынша, шығындарды артығымен есептеп, содан кейін ғана, сол шекті тәуекелге баратын ықтимал мүмкін болатын шығындарды есептеп, жалпы қаражатының көлемін салыстырып отыру қажет[3].

Бұл - кәсіпорынның қаржылық тәуекелін басқару стратегиясы.

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелін бағалаудың басты әдістерінің бірі -статистикалық әдіс бойынша есептеу.

Сонымен бірге, перспективалық әдіс - қаржылық тәуекелді факторлы талдау болып табылады.

Атап айтқанда, диверсификацияланған инвестициялық тәуекелді капиталды салу объектісінің даму болжамдарының болу мен болмауына байланысты, бәсеке деңгейі, тапсырыс беру көлемі, алдын ала келісілген шарттар саны бойынша бағаланады.

Ал, диверсификацияланбаған инвестициялық тәуекелде инвестиция объектісі бойынша несиелердің пайыздық мөлшерлемесі, инвестиция салынған объектінің күтетін нәтижелері, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының жалпы бағыты бойынша бағаланады.

Қаржылық тәуекелді басқаруда басқа да аналитикалық әдістер қолданады.

Қаржылық тәуекелді бағалаудың негізгі әдістерінің бастысы модельдеу болып табылады.

Бұл әдістің ерекшелігі - қаржылық тәуекел бойынша нақты жағдайларға арналған, осыған байланысты тәуекел модельн дұрыс таңдау болып табылады.

Бұл модельдер қаржылық тәуекелдің мүмкін болатынын бағалап, белгілі бір жағдайға болжам жасауға мүмкіндік беретіндігінде[4].

Қаржы жүйесінде қаржылық тәуекелді басқару жолдары келесі кезеңдерден тұрады:

- Мақсаты анықтау;
- Тәуекелді анықтау;
- Тәуекелді бағалау;
- Оларды жүзеге асыру;
- Нәтижелерді бағалау.

Қаржылық тәуекелді бағалаудағы мақсатты танықтау агроөнеркәсіп кешені кәсіпорынның көп мөлшердегі шығын жағдайында кәсіпорынның тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған.

Және де ол, кәсіпорынды сыртқы орта факторларының әсерінен немесе кәсіпорынның ішкі ортасының іс-әрекетін оңтайландыру және тәуекелден қорғау болып табылады.

Ықтимал болатын тәуекел жарияланған немесе жарияланбаған деректер көзінен ақпараттар жинау арқылы орындалады.

1 - Сурет –Қаржылық тәуекелді басқару түрлері

Мүмкін болатын жоспарланбаған шығындардың қауіп қатерін мағынасына қарай үш түрге бөлуге болады, олар:

- Жойылу қаупі;
- Мүмкін болатын шығындарды алдын алу кезіндегі қосымша ресурстардың қажеттілігі;
- Кәсіпорын активтерінің бір бөлігін жоғалту барысында қажет қорлар.

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелін басқаруда ең күрделі кезең болып келетін қаржылық тәуекелді жан-жақты талдаудың мәіндеті ықтимал серіктестіктерге, инвестициялық жобаға қатысудың нәтижелі туралы шешім қабылдауға, және де инвестиция салынғаннан кейін қаржы жоғалтуды болдырмау мақсатында шаралар жасау үшін ақпараттандырып отыру маңызды рөл атқарады.

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелін талдау барысында тәуекелге әсер ететін орталарды пайдалану маңызды болып табылады.

Тәуекел белгілеген шекарасы, тәуекел деңгейінің шекті мөлшерінен аспайтын жоғалтулар, нарықтық қазіргі жағдайында әрбір кәсіпорын үшін тәуекелдің бес ортасын анықтауға болады, олар[5]:

- Кәсіпорын тәуекел болмайтын ортада тұрақты, ешқандай да қаржылық жоғалтусыз, артық шығын жасамай, кәсіпорын кемінде жоспарланған табыс алумен қамтамасыз етіледі;

- Ықтимал болатын аз шамадағы тәуекел аймағында кәсіпорын таза табысының белгілі бір мөлшерін жоғалту ықтималдығы болады;

- Тәуекелі жоғары деңгейде кәсіпорын өзінің шығындарын жауып, жоспарланған таза іс әрекеті қысқа мерзімді несие немесе қарыз есебінен болуы мүмкін;

- Кәсіпорынның тәуекелі қауіпті жағдайда, жоспарланған табыс пен бірге өткізуден түскен табысты да жоғалтуы мүмкін, ал шығындарды кәсіпорын меншік қаржы есебінен қайтарады;

- Кәсіпорынның апатты тәуекел жағдайында банкроттыққа әкеліп, барлық инвестицияны жоғалтады.

Кәсіпорынның тәуекелін анықтау кезінде оның көздері мен себептерін алдын ала білу қажет.

Тәуекелдің пайда болу көздеріне байланысты олар: жеке меншік шаруашылық, үй шаруашылығы, кәсіпкердің өзіне байланысты, табиғат факторларына байланысты деп бөлінеді.

Барлық жағдайларда тәуекелдің экономикалық жағдайда орын алуы мен оның пайда болуы кәсіпорынның стратегиясының жан-жақты талдау жасалмай орындалуы мен серіктестіктердің экономикалық жағдайы сақтандыру, сонымен бірге субсидиялау арқылы ішкі нарықты мемлекеттік қолдау шаралары, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер сұранысын қанағаттандыру арқылы, кедендік және сауда одағына кіруге, жағдай жасау арқылы ішкі нарықтағы азық түлікті өндіру кезінде кезінде кедендік-тарифтік шектерулер жасау болып табылады.

Тәуекелдің маңызды түрлерінің бірі ретінде азық түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өзекті мәселелері, яғни әлеуметтік тәуекел топтары болып табылады.

Тәуекелдің бұл түрі тұрғындардың денсаулықтарын сипаттайды. Ол өзінің кезегінде өмір сүру белсенділігі үшін ішкі тұтынушылықтары мен еңбек белсенділігіне аймақтық өмір сүру талаптарына сәйкес, ұсынылатын тұтыну мұқтажығын қанағаттандыратын калориялық және сапалы тамақтануды қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік топтардың тәуекел бөлімі тұрғындарды экономикалық физикалық тұрғыда азық түлікпен қамтамасыз етілумен сипатталады. Экономикалық жетімділік көптеген параметрлер жиынтығынан тұрады және оларға азық түлік өнімдерінің баға динамикасы және сатып алу қабілеті, тұрғындардың табыс динамикасы жатады.

Физикалық қол жетімділік «төлем қабылетті сұранысқа сәйкес тұтыну көлемі мен ассортименттерін тұтыну орны бойынша азық түліктің үздіксіз қамтамасыз етілуі».

Әлеуметтік тәуекел топтарының теріс әсері келесілермен жүзеге асуы мүмкін:

- Біріншіден, қол жетімді баға бойынша тамақ өнімдерін алу мүмкіншілігіне және азық түлік нарығының табыстылық деңгейіне тәуелді болмайтын тұтынушылардың әртүрлі әлеуметтік топтарына қол жетімді кепілділік жүйесін қамтамасыз ету мүмкіншілігі;

- Екіншіден, азық түлік нарығы мен АӨӘ кәсіпорын араларында тікелей байланысын ұйымдастыру және делдалдар құрымының санын төмендету мақсатында сауда іс әрекеттерін реттеу;

- Үшіншіден, АӨК кәсіпорындарының өндірістекті сатуға дейінгі аралықты қолдау шараларын құру.

Салааралық және ішкі дисбалансты көтермей тәуекелді төмендету шараларын жүзеге асыру, тауар өндірушілердің аймақтық желісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, осы сектордағы кәсіпорындардың іс әрекеттерінің экономикалық тиімділігін көтеру немесе тұрақтандыру арқылы ауыл шаруашылығы шикізаттарының құнын төмендетеді, сонымен бірге бағаны төмендету есебімен тамақ өнімдеріне қол жетімділікті қамтамасыз етеді.

Мемлекет экономикасының агроөнеркәсіп кешенін қолдау көрсеткіштері бойынша Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп кешенінің дамуы салыстырмалы көрсеткіштері бойынша салыстырмалы мүрде орташа деңгейде орын алуда.

Жалпы ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау, ауыл шаруашылығының құрылымдарына мемлекеттік бюджеттен төлемдер, жанама қолдау шаралары да (мысалы, тарифтік қорғау) қамтиды.

Литература:

1 Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» 31 қаңтар 2017ж

2 Тургулова, А.К. Методология оценки финансовых рисков: современные тенденции. // Ученые записки Академии экономики и права. – 2003, №4. – С.126-130

3 Плошкин, В.В. Оценка и управление рисками на предприятиях. Старый Оскол: ТНТ, 2013. - 448с.

4 Вяткин, В.Н. Риск-менеджмент. /В.Н.Вяткин, В.А.Гамза, В.Ф.Маевский,-Люберцы: Юрайт, 2016. -353с.

5 Круи, М. Основы риск-менеджмента /М.Круи, Д. Галай, Р. Марк. -Люберцы: Юрайт, 2015. - 390с.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Утарбаева Г.К., Тажибаева Ж.О., Жунусова А.Ж.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана,
Республика Казахстан

E-mail: utartigr@maul.ru, tajibaevatjo@mail.ru, zhunussova.azh@yandex.ru

Государственная стратегия в области обеспечения экономической безопасности строится на вариантах прогнозов экономического и социального развития страны и ее регионов и должна корректироваться в зависимости от развития событий по тому или иному варианту, а также с учетом определенных временных периодов.

Многовариантная стратегия предоставляет определенные преимущества и, в частности, возможность "переключения" на тот или иной вариант в зависимости от конкретного развития ситуации без принятия экстренных, недостаточно проработанных и взаимосвязанных решений.

При этом должна быть сформирована полноценная система государственного воздействия на экономику, позволяющая осуществлять с наименьшими потерями регулирование важнейших структурных сдвигов, и способная взять на себя функцию